

FORRÁSOK A MAGYAR KIRÁLYSÁG
KERESKEDELEMTÖRTÉNETÉHEZ II.
Külkereskedelem (1259–1437)

FONTES AD REM MERCATORIAM
REGNI HUNGARIAE PERTINENTES II.
De commerciis externis (1259–1437)

MONUMENTA HUNGARIAE HISTORICA

DIPLOMATARIA

Seriem fundavit
PÁL FODOR

Redigit
ANTAL MOLNÁR

FONTES AD REM MERCATORIAM
REGNI HUNGARIAE PERTINENTES II.

De commerciis externis (1259–1437)

Edendo operi praefuit commentariisque illustravit
Boglárka Weisz

Ad edendum praeparaverunt
Dániel Bácsatyai, István Kádas, Bence Péterfi, András Ribi,
Renáta Skorka, Tibor Szócs, Boglárka Weisz

ELKH | Eötvös Loránd
Research Network

Institutum Historicum Sedis Centralis
Studiorum Philosophicorum
Budapestini, 2021

MAGYAR TÖRTÉNELMI EMLÉKEK

OKMÁNYTÁRAK

FORRÁSOK A MAGYAR KIRÁLYSÁG
KERESKEDELEMTÖRTÉNETÉHEZ II.

Külkereskedelem (1259–1437)

Szerkesztette és a történeti jegyzeteket készítette:
Weisz Boglárka

Az okleveleket kiadásra előkészítette:
Bácsyati Dániel, Kádas István, Péterfi Bence, Ribi András,
Skorka Renáta, Szócs Tibor, Weisz Boglárka

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatási Hálózat

Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet
Budapest, 2021

A kötet elkészítését
a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal
az NKFI Alapból (KH 130473. sz. projekt)
és az ELKH Titkársága támogatta

A kötet a BTK MTA Lendület
Középkori Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoport
programjának keretében készült

BTK TTI – Lendület

A latin nyelvű szövegeket lektorálta:
Dreska Gábor, Neumann Tibor

A német nyelvű szövegeket lektorálta:
Péterfi Bence, Skorka Renáta

A történeti jegyzeteket lektorálta:
Skorka Renáta

Az előszót angolra fordította:
Alan Campbell

© Weisz Boglárka, 2021

© BTK, 2021

ISBN 978–963–416–273–5

ISSN 2063–8485

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás,
a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát,
az egyes fejezeteket illetően is.

Kiadja a Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet,
Eötvös Loránd Kutatási Hálózat
Felelős kiadó: Balogh Balázs főigazgató, Molnár Antal igazgató

Tartalom

Bevezető	7
A közölt források kiválasztásának szempontjai	7
A kötet kiadási elvei	9
Preface	12
Criteria for selecting sources	12
Editorial principles	14
Források	17
Rövidítések	313
Általános rövidítések	313
Levéltárak, levéltári állagok rövidítései	313
Forrásközlések	315
Szakirodalom	322
Mutató	333
Személy- és helynévmutató	333
Tárgymutató	349
A kötet szerzői	353

Bevezető

A Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal *Jelentős nemzetközi hatású, kiemelkedő eredményeket elért kutatócsoportok támogatása* (KH 18) pályázatán nyertes, a *Kereskedelmi források a középkori magyar gazdaság szolgálatában* elnevezésű projekt keretében két okmánytár kiadására került sor, *Források a Magyar Királyság kereskedelemtörténetéhez. Fontes ad rem mercatoriam regni Hungariae pertinentes* összefoglaló címmel. A kötetek közül a másodikat tartja kezében az olvasó, amely a *Külkereskedelem. De commerciis externis (1259–1437)* alcímet viseli. Az első kötet *Belkereskedelem. De commerciis domesticis (1192–1437)* alcímmel 2020-ban jelent meg.

A kereskedelem nemcsak a gazdaság valamennyi ágával hozható összefüggésbe, de nincs olyan társadalmi csoport, amely valamilyen formában (akár csak felhasználóként vagy vámbirtokosként) ne vett volna részt a kereskedelmi folyamatokban. A kereskedelmi színterek megléte, avagy éppen hiánya a középkori nagyvárosoktól a kis településekig meghatározó volt, nem csupán a település központi vagy nem központi voltának kialakulásában, de a településkép változásában, lakóinak összetételében is. A kereskedelmi áru nemcsak a tényleges árucseré során jutott szerephez, de annak közvetett felhasználása, némely esetben a pénzt helyettesítő mivolta miatt is a középkori ember életének egyik központi eleme volt. Egy-egy áru időszakos hiánya komoly következményekkel járhatott, ahogy a hazai termék (például ökör, ló) védelme is fontos kérdésként jelent meg a kötet által vizsgált korszakban.

A kereskedelemtörténethez kapcsolódó források azonban nemcsak a téma kutatói számára nyújtanak információkat, hanem a külkapcsolatok történetével, vagy a város-, a megye- és az egyháztörténettel foglalkozók is számos érdekes, új adatot nyerhetnek a kötetből, ahogy az oklevelekkel az eddig megjelent archontológiák és itineráriumok is helyenként kiegészíthetővé válnak. Reményeink szerint a közölt források alapjául szolgálhatnak majd számos olyan tanulmánynak, amelyek bővíteni fogják a középkorra vonatkozó ismereteinket.

A közölt források kiválasztásának szempontjai

Mivel a kereskedelem összefonódik a gazdaság minden ágával, a felhasználható források mennyisége bőséges, főként, ha figyelembe vesszük a forrástípusok gazdagságát is (oklevelek, levelek, számadások, formulás gyűjtemények, követjelenések).¹ Az okmánytár elkészítése során elsőként korszakhatárt kellett húzni. Az

¹ Vö. Solymosi László: Kereskedelemmel kapcsolatos források az Árpád-kori Magyarországon. In: *Művészet és mesterség. Tisztelgő kötet R. Várkonyi Ágnes emlékére*. Szerk. Horn Ildikó et al. Bp., 2016. 33–39.; Draskóczy István: A Magyar Királyság kereskedelmére vonatkozó írott források a késő középkorból. In: i. m. 41–62.

Árpád-kortól Zsigmond király uralkodásának végéig tartó időszak forrásanyagából szemezgettünk, az okmánytár tehát nem teljes, csak válogatás. Az Árpád-korból található a legkevesebb forrás a kiadványban, mivel ez az időszak a dokumentumok kiadása szempontjából már eddig is jelentős figyelmet kapott. A kereskedelem-történetben zajló változások vagy éppen állandóságok érzékeltetése miatt azonban ez a korszak sem maradhatott ki. Az Anjou- és Zsigmond-korból származó források közel azonos mennyiségben fordulnak elő. A külkereskedelmi témából adódóan e kötetben számos külföldi uralkodó, hivatalviselő avagy város kiadványa is szerepel, illetve a német nyelvű iratok száma is jelentősebb, mint az első kötetben.

A kiadvány összeállításakor fontos szempont volt, hogy azok a források, amelyek jelenleg a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Diplomatikai Fényképgyűjteményében (DF)² nem elérhetők, mindenképpen kerüljenek be a válogatásba. A források kiválasztása során a latin és német nyelvű anyag feltárására került sor, mely az okleveleken túl a városkönyvi bejegyzésekre is kiterjedt, és jöllehet a külkereskedelem témakörében ezen időszakból olasz nyelvű források is fennmaradtak, ezek felkutatásától és kiadásától eltekintettünk. A gyűjtésbe ugyanakkor már kiadott források is bekerültek, mégpedig azért, mert a kereskedelem-történeti folyamatok megértéséhez elengedhetetlenek (esetleg több, illetve helytelen kiadási évvel jelentek meg, vagy a korábbi kiadás minősége azt különösen megkívánta). Pozsony város levéltárában több, a királyhoz vagy a tárnokmesterhez szóló latin vagy német nyelvű datálatlan folyamodvány (vagy azok piszkozata) található meg, amelyek több esetben egyszerre tartalmazznak bel- és külkereskedelemre vonatkozó információkat, így azokat célszerű volt egy hozzávetőleges datálás kíséretében szintén kiadni (természetesen a döntően a külkereskedelemre vonatkozókat).

A források összegyűjtése során kiemelt szerep jutott a lerakatok vizsgálatát és elemzését lehetővé tevő iratoknak. A vizsgált korszakból származó lerakat-engedélyek javarészt kiadott források (az első kötet is tartalmaz ilyen oklevelet), így azok újraközlése nem indokolt. A Luxemburgi Zsigmond magyar király által 1402. január 22-én több városnak is kiadott lerakat-engedély (ezek egy része, kiadatlan, más részük hibás kiadásban jelent meg), és azok kibővítésére, illetve azok visszavonására vonatkozó oklevelek mindegyike helyet kapott a kötetben. Mellettük olyan egyéb oklevelek publikálására került sor, melyek a korszakban a lerakatok működését, az ott folyó kereskedelmi tevékenység szabályozását tartalmazzák.

A kiadott források egy másik jelentős része a külföldi kereskedőkre vonatkozó útkényszerhez kapcsolódik, ez sok esetben kiváltságot, vámkedvezményt is jelentett a számukra. A vizsgált időszak egyik legfontosabb forrása e témakörben I. Károly 1336. január 6-án kiadott, csökkentett vámtarifájú útra vonatkozó kiváltságlevele, amit I. Lajos, Mária, majd Zsigmond is különböző külföldi kereskedők számára megerősített, helyenként bizonyos megszorításokkal. A kötet összeállításakor arra törekedtünk, hogy a 1336. évi alapkiváltság mellett minden, akár ezidáig a kutatás számára ismeretlen megerősítést feltárjunk és közre adjunk, mivel a megerősítést

² <https://archives.hungaricana.hu/hu/charters>.

kérők köre, a megerősítések időpontja, majd azok háttérbe szorulása és elmaradása a külkereskedelmi kapcsolatokról sok mindent elárulnak. Ezek mellett egyéb olyan kereskedelmi utakra vonatkozó oklevelek is helyet kaptak a kötetben, amelyeken a Magyar Királyságban közlekedtek, esetleg a külföldi kereskedők ideérkezésük során használtak avagy a magyar kereskedők külföldön bejártak.

Számos forrás az import- és exportárukat, illetve az azokra vonatkozó szabályozásokat (tilalmakat, kiviteli engedélyeket, vámtételeket stb.) mutatja meg, míg más esetekben a külföldi kereskedők állnak a források középpontjában, az általuk adott áruhitelek, adósságuk behajtása, kapcsolatuk egyes városokkal, magyarországi kereskedőkkel avagy éppen a királlyal.

A kötet kiadási elvei

A kötet latin és német nyelvű tételei azonos módon épülnek fel: a sorszám után a kiadás dátuma és helye, a fejregesztta, az apparátus található, ezeket követi a forrásszöveg, végül az adott tételt a kritikai apparátus zárja (ha azt a szöveg szükségessé teszi). A lap alján pedig oldalankénti számozással történeti jegyzetek sorakoznak, amelyek azonban oklevelenként alkotnak egy egységet.

Fejregesztta. A magyar nyelvű fejregeszták az oklevelek tartalmának megfelelően eltérő hosszúságúak, az adott forrás kereskedelem-történeti vonatkozására még átírások esetében is utalnak. A német nyelvű szövegekhez bővebb regeszták készültek, azok minél szélesebb körű felhasználása érdekében.

Apparátus. Elsőként az oklevél anyagára (papír, hártya), állapotára és hitelesítésére (pecsételési típusa, pecsét állapota) vonatkozó megállapítások olvashatók, majd következik minden olyan egyéb, elő- vagy hátlapi, egykorú vagy közelkorú feljegyzés, amely az oklevél szövegén kívül még az adott hártyán vagy papíron szerepel, az újkori feljegyzésekre pedig csak rövid utalás található. Abban az esetben, ha az oklevél nem eredeti formában maradt fenn, csak átiratban, akkor a fentebbi megállapítások elmaradnak. Ezután következik a forrás levéltári jelzete és szövegnyománya (átírások, tartalmi átírások, említések). A külföldi levéltárak esetében a kiadvány törekszik arra, hogy a mai őrzőhely és az ottani – aktuális – levéltári jelzete szerepeljenek az apparátusban, ha pedig annak fényképfelvétele megtalálható a DF-adatbázisban, akkor zárójelben a DF-számot is feltüntettük. Némely esetben a mai jelzet eltér a DF-adatbázisban olvasható jelzeteiktől, aminek hátterében a levéltárak fondjainak átrendezése, a levéltári állag más helyre kerülése vagy éppen a levéltár nevének megváltozása áll. Ezt követően az *in extenso* vagy regesztakiadások és az esetleges fordítások listája zárja az apparátust. Tanulmányok lábjegyzeteiben található részkiadások feltüntetésétől eltekintettünk, kivéve azokat az eseteket, ha a kiadás teljes.

A források és a kritikai apparátus. A szövegek kiadása során csak a legszükségesebb filológiai jeleket használtuk. A hiányzó szöveg pótlását szögletes zárójel jelzi: [...], a szakadások, sérülések miatt olvashatatlan részeket pedig szintén szögletes

zárójelben hármas szaggatott vonal mutatja (függetlenül attól, hogy azok milyen hosszúak): [- - -]. A címzés a szöveg elé került, az apparátus azonban mindig utal az eredeti elhelyezkedésére. Az aláírások a szöveg végén követik a papíron látható elrendezést. A forrásban található javításokat, kihúzásokat, szövegfeleslegeket és felesleges rövidítésjeleket a kritikai apparátusban hozzuk. A számok és a dátumok írása a forrásban alkalmazott módot követi, azaz ha római számmal jelölték, akkor azt meghagytuk (*M^{mo}*, *CCCmo*), ha betűvel kiírták, akkor a kiadvány is ennek megfelelően járt el (*millesimo*).

A latin nyelvű források. A betűk átírásakor csak a vulgáris szavak és a földrajzi, illetve személynevek esetén követi a kiadvány az írásképet, ezeknél az eseteknél tehát betűhív átírást alkalmaztunk (de minden esetben nagybetűvel kezdve a tulajdonneveket), ilyenkor még a latin szövegekben is előfordulnak diakritikus jelekkel ellátott alakok (*ÿ*). Ha egy tulajdonnevet következtlenül írtak egy adott forrásban (*Tyrnavia*, *Tirnavia*), akkor ez a kiadásban is így szerepel. A ragozott alakok esetében a szó végén előforduló *y*-t feloldottuk (*Dyonisy* helyett *Dyonisii*), de erre a kritikai apparátusban utaltunk.

A latin szövegek normalizálását a legtöbb esetben a kritikai apparátusban jeleztük, azaz ott a forrásban előforduló alak megjelenik, ahogy az alapvető nyelvtani hibák javítására is felhívja az apparátus a figyelmet. Bizonyos normalizálásokat azonban nem jeleztünk. Így a kiadás során nem használtunk *j* betűt (*jobagio* helyett *iobagio*); a hosszú mássalhangzók a szó elején rövidültek (*ffidelibus* helyett *fidibus*); a magánhangzók előtti *ci* szótagot *ti*-vel írtuk (*evocacio* helyett *evocatio*), kivéve a szótári alak szerint *c*-vel álló szavakat (*preiudicium*); szintén a szótári alaknak megfelelően oldottuk fel a *con*, *com* rövidítésjelet (*conmissas* helyett *commissas*); a latin szó közepén vagy végén lévő *y*-t javítottuk (*hys* helyett *hiis*); az *ew* helyett *eu*-t vagy *ev*-t használtunk (*sew* helyett *seu*, *ewangelista* helyett *evangelista*); a *w* helyett *vu* szerepel (*wlgo* helyett *vulgo*); az *u* helyett *v*-t írtunk a szótári alaknak megfelelően (*conuentus* helyett *conventus*), a külön- és egybeírás kérdésében szintén a mindenkori szótári alakot tekintettük mérvadónak.

A kis- és nagybetűk kérdéskörét tekintve is eltértünk a forrás szövegétől, azaz egyrészt nem követtük mindenképpen az adott oklevél nagybetűs írásmódját (*Rex Romanorum* helyett *rex Romanorum*), miközben az oklevelekben kisbetűvel szereplő szavak esetében mindig nagybetűvel írtuk az Isten szót (*Dei gratia*, *anno Domini*), kivéve, ha jelzőként szerepelt (*dies dominica*); a szentek neve előtt álló *Beatus* és *Sanctus* szavakat, valamint ezek fokozott alakjait; illetve a latin nyelv szabályai szerint a település- és népnévből képzett melléneveket is (*Alemanus*, *Soproniensis*).

A szövegek központozásakor a korabeli interpunkciót nem vettük figyelembe, a vesszők kitételénél alapvetően a magyar helyesírás szabályait követtük. A felsorolásokat vesszővel választottuk el, ahogy a vonatkozói, következményes, célhatározói stb. mellékmondatokat is vesszők közé tettük, de a speciális latin mellékmondati szerkezeteket – *accusativus cum infinitivo*, *ablativus absolutus* – nem választottuk el vesszővel a főmondatától. A folyamodványokat és a hosszabb szövegeket, ha szükségesnek éreztük, bekezdésekre tagoltuk.

A német nyelvű források. A betűk átírásakor a kiadvány az írásképet követi, így a diakritikus jeleket is minden esetben megőriztük (*műncz, müi*), kivételt jelent a *v*, amely ha magánhangzót jelölt, *u*-val írtuk át (*vnd* helyett *und*); a szó eleji *bb*, ha *w*-t jelölt, a kiadványban *w*-ként szerepel (*bbunderleichyster* helyett *wunderleichyster*); a szó eleji *i*, ha *j*-t jelölt, *j*-ként szerepel (*iar* helyett *jar*); a hosszú mássalhangzók a szó elején rövidültek (*ffrewnde* helyett *frewnde*), egyéb esetekben azonban megmaradtak; a külön- és egybeírás kérdésében a mai szótári alakot tekintettük mérvadónak (*wochen markt* helyett *wochenmarkt*, *do pey* helyett *dopey*, a különírt igekötőket is hozzákapcsoltuk a főigékhez). Ezeket a változtatásokat a kritikai apparátusban nem jelöltük.

A kis- és nagybetűk kérdéskörét tekintve eltértünk a forrás szövegétől: csak a tulajdonneveket és a mondatkezdő szavakat írtuk nagybetűvel, a korabeli „helyesírást” nem vettük figyelembe (*Stat* helyett *stat*, *Tochter* helyett *tochter*). Kivételt képeznek az oklevelekben előforduló Isten (*Gott/Got*) és a szentek neve előtt álló *Sanctus*, *Sant*, *Sand* szavak. A tulajdonnevekből képzett mellékneveket úgyszintén kisbetűvel írtuk (*wienner, österreich*).

A szövegek központosításakor a korabeli interpunkciót nem vettük figyelembe, a vesszők esetén alapvetően a magyar helyesírás szabályait követtük. A felsorolásokat vesszővel választottuk el, ahogy a vonatkozói, következményes stb. mellékmondatokat is vesszők közé tettük. A folyamodványokat és a hosszabb szöveget, ha szükségesnek éreztük, bekezdésekre tagoltuk.

Történeti jegyzetek. A magyarázó jegyzetknél arra törekedtünk, hogy azok ne értelmező, hanem a szöveg felhasználását elősegítő jegyzetek legyenek, ezért elsősorban dátumfeloldásokat adnak meg, földrajzi neveket és személyeket azonosítanak, és olyan újabb forrásokra utalnak, amelyek továbblépési lehetőséget adnak a forrás feldolgozása során.

Preface

In the project “Commercial sources in the service of the medieval Hungarian economy” (KH 18), awarded a grant under the scheme “Support for research groups of major international impact and outstanding results” run by the National Research, Development and Innovation Office, two collections of sources are being published under the general title: *Források a Magyar Királyság kereskedelemtörténetéhez* [*Sources for the Commercial History of the Kingdom of Hungary. Fontes ad rem mercatoriam regni Hungariae pertinentes*]. This book, *Külkereskedelem* [*Foreign Trade*]. *De commerciis externis (1259–1437)*, is the second volume of a series of which the first volume, *Belkereskedelem* [*Domestic Trade*]. *De commerciis domesticis (1192–1437)*, was published in 2020.

Commerce can be related to all branches of the economy, and every section of society was involved in trade at some level (even if only as a user or a toll owner). The presence – or indeed absence – of places for commerce was definitive for medieval towns, large and small. Markets and other commercial locations determined whether a town had a central or peripheral function and caused changes to the townscape and the composition of its inhabitants. Commodities were of significance in more than the activity of exchanging goods. Through non-personal uses, sometimes as substitutes for money, they were a central factor in the life of medieval people. The periodic scarcity of certain goods could have serious consequences, and the protection of Hungarian goods (such as oxen, horse) emerges as an important issue during our period.

Sources for the history of commerce provide information and data for research beyond the subject itself, and those interested in urban, county and church history will find much interesting and some new data in this book, just as charters have provided occasional additions to already-published archontologies and itineraries. The book presents sources that are a potential basis for many future studies, and its compilers hope that many researchers will use it as a starting point for expanding our knowledge of the Middle Ages.

Criteria for selecting sources

Since trade has connections with every branch of the economy, the range of useful sources is very wide and includes sources of many different types (e.g. charters, letters, account books, collections of formulae and diplomatic dispatches).¹ In selecting the sources for inclusion, we first had to draw period boundaries. Since

¹ See Solymosi: *Kereskedelemmel kapcsolatos források passim*, Draskóczy: *A Magyar Királyság kereskedelmére vonatkozó írott források passim*.

our period stretches from the Árpáadian age through the reign of King Sigismund, the documents published here are only a selection of the total. The Árpáadian age is already well served by source publications, but in order to convey the long-term changes and constancies in commercial activity, some documents from that period have been included, although they are the least represented in the book. Sources from the Angevin and Sigismund eras are present in almost equal numbers. Since the book concerns foreign trade, it includes documents from many foreign rulers, officials and cities, and there are many more German-language documents than in the first volume.

An important selection criterion was to include sources that are not currently accessible in the Collection of Diplomatic Photographs of the Hungarian National Archives (DF).² The sources have been selected from available documents written in Latin and German. The sources sought out for the book are all written in Latin and German. They mostly comprise charters, but also include entries in municipal books. Although some Italian-language sources concerning foreign trade also survive from the period, we have not researched or published these. Sources that have already been published are included in the book where they are essential to understand developments in the history of trade (or have been published with more than one date, or an erroneous date, or the quality of a previous publication was unsatisfactory). Several undated Latin and German petitions to the king or the *magister tavarnicorum* (some of them drafts) held in the archives of the city of Pozsony (Archív hlavného mesta Slovenskej republiky Bratislavy, Magistrát mesta Bratislavy, Bratislava, Slovakia) yield information on domestic or foreign trade. Those relating to foreign trade have therefore been included in this book, with an approximate date.

A particular aim of the selection process was to include sources that could be useful for the study and analysis of staple right. Most of the staple right charters issued during the period have already been published (some in the first volume of this series), and there was no good reason to include them here. The charters by which King Sigismund granted the depot right to several towns on 22 January 1402 (some previously unpublished; others published with errors) and the charters granting extensions to, or revoking, these privileges, are included here. We have also included other depot-related charters from the period concerning their operation and the regulation of their commercial activities.

Another significant section comprises sources connected to mandatory routes for foreign merchants and the privileges and preferential tariffs that the merchants who were subject to them often enjoyed. One of the most important of these sources is a charter of privilege concerning a reduced-tariff route issued by Charles I on 6 January 1336. It was subsequently confirmed for various foreign merchants by Louis I, Mary and Sigismund, sometimes with some constraints. We attempted to find and to include here every confirmation of the original privilege of 1336,

² <https://archives.hungaricana.hu/hu/charters>.

some previously unknown to researchers, because the persons requesting confirmation and the dates of confirmation, and the way these charters eventually tailed off and disappeared, tell us much about foreign trade relations. The book also presents sources concerning other trade routes within the Kingdom of Hungary or the trade routes outside the country that were used by incoming foreign merchants or by Hungarian traders travelling abroad.

Several sources record import and export goods or prescribe regulations relating to them (bans, export licences, tariffs, etc.); others are focused on foreign traders – the goods they were selling, the collection of their debts, and their relations with Hungarian towns and merchants, or with the king.

Editorial principles

The Latin and German items in the book has the same structure: serial number, followed by date and place of issue, abstract, apparatus, followed by the text of the source and the critical apparatus (if required by the text). At the bottom of the page are historical notes, arranged as a unit for each document.

Abstract. The Hungarian-language abstracts are of varying lengths according to the content of the documents and mention the commercial history relevance of the source even in the case of transcriptions. More detailed abstracts are given for the German-language texts, so as to broaden their scope of use as far as possible.

Apparatus. This begins with the material of the document (paper, parchment) and its condition and authentication (type and condition of seal), followed by contemporary or near-contemporary annotations not forming part of the document text on the front or back of the parchment or paper. There is only a brief reference to notes made in the modern period. All such annotations are omitted where the document survives only in transcription and not in original form. Then follows the archive reference and the text tradition (transcriptions, transcriptions of content or mentions). For foreign archives, we have tried to include the present location and its (up-to-date) reference, and if there is a copy in the DF database, the DF number is also given in brackets. In some cases, the current reference differs from that in the DF database, caused by the reorganization of archive fonds or the relocation of archive holdings or the change in the name of the archive. The apparatus closes with the list of *in extenso* or abstract publications and translations. Partial publications of sources referred to in footnotes to the essays are not indicated in the book. This does not apply to full publications.

Sources and critical apparatus. The texts are presented with the minimum use of philological signs. Missing text is marked by square brackets: [...], passages that are illegible because of tears or damage are represented by three hyphens in square brackets [- - -] regardless of length. The title is always placed at the head of the text, but the apparatus mentions its original location. The signatures are placed at the bottom of the text on the same side as on the original. Corrections, strikethroughs,

superfluous text and superfluous abbreviations are placed in the critical apparatus. Numbers and dates are given in the source form – i.e. in Roman numerals (*M^{mo}*, *CCCmo*) or written out in words (*millesimo*).

Latin sources. In transcribing the letters, the book follows the original script only for vulgar words and geographical and personal names. These are transcribed letter-for-letter (although proper names are always given with capital initial letters), and may contain diacritical marks even in Latin texts (*ru*). If a proper noun is given inconsistently in the source (*Tyrnavia*, *Tirnavia*), it is preserved as such. For inflected forms, a *y* at the end of a word is corrected (*Dyonisii* instead of *Dyonisy*), but this is noted in the critical apparatus.

Where Latin text has been normalized, the critical apparatus usually gives the source form, as it does the correction of basic grammatical errors. Not all normalizations are mentioned, however. The letter *j* is not used (*iobagio* instead of *jobagio*); initial long consonants are shortened (*fidelibus* instead of *ffidelibus*); the syllable *ci* before vowels is written *ti* (*evocation* instead of *evocacio*), except for words having *c* in their dictionary form (*preiudicium*); we have also corrected the abbreviations *con* and *com* according to the dictionary (*commissas* instead of *conmissas*); a *y* in the middle or end of a Latin work is corrected (*hiis* instead of *hys*); *eu* or *ev* are used instead of *ew* (*seu* instead of *sew*, *evangelista* instead of *ewangelista*); *vu* is used instead of *w* (*vulgo* instead of *wlgo*); we have written *v* instead of *u* as per the dictionary form (*conventus* instead of *conuentus*), and we have also used the dictionary to decide the compounding of words.

Capitalization also deviates from the source text. We have not always reproduced capital letters at the beginning of words (*rex Romanorum* instead of *Rex Romanorum*), but some words that appear in small letters in the sources are always given with a capital letter: the word for God (*Dei gratia*, *anno Domini*) unless it appears as an adjective (*dies dominica*); the words *Beatus* and *Sanctus* as the titles for saints and their comparative forms; and adjectives formed from the names of towns and peoples under Latin rules (*Alemanus*, *Soproniensis*).

In punctuation, we have ignored the medial dots of the time and basically followed Hungarian punctuation rules in placing commas. List items are separated by commas; relative, consecutive, final, etc. clauses are placed between commas; but no commas separate special Latin clause structures – *accusativus cum infinitivo*, *ablativus absolutus* – from the main clauses. Petitions and long texts have been divided into paragraphs as we considered necessary.

German-language sources. Transcription follows the original script, so that we have preserved the diacritical marks in all cases (*weyn*, *wir*), except that *v*, where it represents a vowel, is written *u* (*und* instead of *vnd*); *bb* at the start of a word, where it represents “w” is transcribed to *w* (*wunderleichyster* instead of *bbunderleichyster*); *i* at the start of a word, where it represents “j” is transcribed to *j* (*jar* instead of *iar*); initial long vowels are shortened (*frewnde* instead of *ffrewnde*); words are compounded according to the modern dictionary form (*sunderbrief* instead of *sunder*

brief, *dopey* instead of *do pey*, and verb prefixes written separately are attached to the verbs). These changes are not mentioned in the critical apparatus.

We have not preserved the capitalization of the source texts. Only proper nouns and the first words of sentences are written in capital letters, and we have not followed the “rules” of the time (*stat* instead of *Stat*, *tochter* instead of *Tochter*). Exceptions are the words for God (*Gott/Goŧ*), and the titles of saints – *Sanctus*, *Sant* and *Sand*. Adjectives derived from proper nouns are also written in small letters (*wienner*, *österreich*).

The medial dots used at the time are not included in the punctuation, and commas basically follow Hungarian rules. List items are separated by commas, and there are commas around relative, consecutive, final, etc. clauses. Petitions and long texts have been divided into paragraphs as we considered necessary.

Historical notes. Explanatory notes are intended to assist the use of the text rather than to provide interpretations. Consequently, they primarily give date extensions, identify geographical names and persons, and refer to further sources that may offer a way forward in the treatment of the source.